

**BOLALAR ADABIYOTIDA “AKA-UKA GRIMMLAR YARATGAN ERTAKLARDA
ILGARI SURILGAN G’OYALAR”**

Xajiyeva Saida Bekturdiyevna

Urganch Innovatsion Universiteti “Boshlang’ich ta’lim va psixologiya”

kafedrası o’qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20033915>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalar adabiyotining muhim qismi hisoblangan Aka-uka Grimmlar tomonidan yaratilgan ertaklarda ilgari surilgan asosiy g’oyalar ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, yaxshilik va yomonlik kurashi, adolat, mehnatsevarlik, sabr-toqat, oila qadriyatlari hamda aql-zakovat kabi tushunchalarning bolalar tarbiyasidagi o’rni yoritiladi. Shuningdek, Grimm ertaklarining bolalarning axloqiy, estetik va ijtimoiy rivojlanishiga ta’siri o’rganiladi.

Kalit so’zlar: bolalar adabiyoti, Grimm ertaklari, axloqiy tarbiya, yaxshilik va yomonlik, adolat, mehnatsevarlik, oila qadriyatlari, estetik tarbiya.

Аннотация. В данной статье проводится научно-педагогический анализ идей, отраженных в сказках братьев Grimm. Особое внимание уделяется таким понятиям, как борьба добра и зла, справедливость, трудолюбие, семейные ценности и роль этих сказок в нравственном воспитании детей. Также рассматривается влияние сказок на социальное и эстетическое развитие личности ребенка.

Ключевые слова: детская литература, сказки братьев Grimm, нравственное воспитание, добро и зло, справедливость, семейные ценности.

Abstract. This article analyzes the key ideas presented in the fairy tales of the Brothers Grimm from a pedagogical perspective. It focuses on themes such as the struggle between good and evil, justice, diligence, patience, and family values, and their role in children's moral education. The study also highlights the influence of these tales on children's social and aesthetic development.

Keywords: children’s literature, Grimm fairy tales, moral education, good and evil, justice, family values.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash masalasi ustuvor yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda bolalar adabiyoti, ayniqsa ertak janri muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo’ladi. Ertaklar orqali bolalar nafaqat badiiy-estetik zavq oladi, balki hayotiy tajriba, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy munosabatlar haqida dastlabki tasavvurlarga ega bo’ladi. Shu jihatdan ertaklar bolalar ongiga bevosita va ta’sirchan yo’l bilan kirib boradigan, ularning tafakkuri, his-tuyg’ulari va xulq-atvoriga kuchli ta’sir ko’rsatadigan noyob vositadir. Jahon bolalar adabiyotida alohida o’rin egallagan ijodkorlar qatorida Aka-uka Grimmlar nomi alohida e’tirof etiladi. Ular tomonidan yaratilgan ertaklar asrlar davomida turli xalqlar orasida keng tarqalib, bugungi kunda ham o’zining tarbiyaviy va badiiy ahamiyatini yo’qotmagan. Grimmlar o’z ijodlarida nemis xalq og’zaki ijodining eng yaxshi namunalarini jamlab, ularni qayta ishlagan holda bolalar uchun tushunarli va mazmunan boy ertaklar yaratishga muvaffaq bo’lganlar.

Aka-uka Grimmlar ertaklarining o’ziga xos jihati shundaki, ular sodda syujet asosida chuqur falsafiy va axloqiy mazmunni mujassam etadi. Ushbu ertaklarda yaxshilik va yomonlik, adolat va zulm, mehnatsevarlik va dangasalik, mehr-muhabbat va befarqlik kabi qarama-qarshi

tushunchalar badiiy obrazlar orqali ifodalanadi. Natijada bolalar ushbu qarama-qarshiliklar orqali hayotning murakkab jihatlarini tushunishga, to'g'ri xulosa chiqarishga o'rganadilar.

Shuningdek, Grimm ertaklari bolalar psixologiyasiga mos tarzda qurilgan bo'lib, ularda voqealar rivoji oddiydan murakkabga qarab boradi. Qahramonlarning boshidan kechirgan sinovlari, qiyinchiliklarni yengib o'tishi bolalarda iroda, sabr-toqat va qat'iyat kabi fazilatlarini shakllantiradi. Ayniqsa, ertaklarda yaxshilikning doimo g'alaba qozonishi bolalarda ijobiy dunyoqarashni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Bugungi globallashuv davrida bolalar ongiga turli xil axborotlar tez sur'atlarda kirib kelayotgan bir paytda, milliy va jahon adabiyotining eng sara namunalaridan oqilona foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, Grimmlar ertaklarini ilmiy-pedagogik jihatdan o'rganish, undagi g'oyalarni tahlil qilish va ta'lim-tarbiya jarayonida samarali qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi - Aka-uka Grimmlar ertaklarida ilgari surilgan g'oyalarni aniqlash, ularning mazmun-mohiyatini ochib berish hamda bolalar tarbiyasidagi o'rnini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Shu bilan birga, ertaklarning bolalar shaxsini shakllantirishdagi pedagogik, psixologik va estetik ahamiyati yoritiladi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Aka-uka Grimmlar ertaklari bolalar adabiyotida ko'p qatlamli g'oyaviy tizimga ega bo'lib, ular shaxsning axloqiy, ijtimoiy, kognitiv va emotsional rivojlanishiga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Ertaklar nafaqat badiiy asar sifatida, balki kuchli pedagogik vosita sifatida ham namoyon bo'ladi. Quyida ushbu ertaklarda ilgari surilgan asosiy g'oyalar ilmiy-pedagogik tahlil asosida keng yoritiladi.

1. Yaxshilik va yomonlik kurashi: axloqiy tanlov mexanizmi. Grimm ertaklarining asosiy syujet liniyasi yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi qarama-qarshilikka qurilgan. Bu qarama-qarshilik bolalarga axloqiy tanlov qilish zaruratini anglatadi. Ijobiy qahramonlar (mehribon, sabrli, halol) va salbiy qahramonlar (hasadgo'y, zolim, ochko'z) o'rtasidagi ziddiyat bolalar ongida “qaysi yo'l to'g'ri?” degan savolni shakllantiradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolalar ertakdagi ijobiy qahramonlar bilan o'zini identifikatsiya qiladi va ularning xulq-atvorini ong ostida qabul qiladi. Bu esa axloqiy me'yorlarning ichkilashuviga (internalizatsiya) olib keladi. Natijada bola hayotiy vaziyatlarda yaxshilikni tanlashga moyil bo'lib boradi.

2. Adolat va haqiqatning ustuvorligi: ijtimoiy ishonch shakllanishi. Grimm ertaklarida adolat g'oyasi markaziy o'rinni egallaydi. Har qanday zulm, nohaqlik yoki aldov oxir-oqibat fosh bo'ladi va jazolanadi. Ijobiy qahramon esa mukofotlanadi. Bu jarayon bolalarda ijtimoiy adolatga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Masalan, “Zolushka” ertagida qahramon barcha qiyinchiliklarga qaramay, o'zining halolligi va sabr-toqati orqali baxtga erishadi. Bu syujet bolalarda quyidagi tushunchalarni shakllantiradi:

- haqiqat vaqtinchalik yashirilishi mumkin, ammo yo'qolmaydi;
- sabr va halollik oxir-oqibat natija beradi;
- adolat jamiyatning muhim qadriyatidir.

Pedagogik nuqtai nazardan, bu ertaklar bolalarda huquqiy va ijtimoiy ongning dastlabki elementlarini shakllantiradi.

3. Mehnatsevarlik va sabr-toqat: muvaffaqiyat omili. Grimm ertaklarida muvaffaqiyat tasodifiy emas, balki mehnat, qat'iyat va sabr-toqat natijasi sifatida talqin etiladi. Ijobiy qahramonlar ko'pincha murakkab sinovlardan o'tib, o'z mehnati orqali yuksaladi. Masalan, “Hansel va Gretel” ertagida bolalar og'ir vaziyatda qolib ketgan bo'lsa-da, aql va sabr bilan

muammoni hal qiladi. Bu bolalarda muammoli vaziyatlarga moslashuv, bardoshlilik va strategik fikrlashni rivojlantiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bunday ertaklar bolalarda “muvaffaqiyatga erishish uchun mehnat qilish kerak” degan barqaror motivatsiyani shakllantiradi.

4. Aql-zakovat va kognitiv rivojlanish. Grimm ertaklarida aql, topqirlik va tafakkur ustuvor kuch sifatida tasvirlanadi. Qahramonlar ko'pincha jismoniy kuch emas, balki aql orqali g'alaba qozonadi. Bu jihat bolalarning kognitiv rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Ertaklarni muntazam o'qish va tahlil qilish orqali bolalarda:

- sabab-oqibat aloqalarini tushunish;
- muammolarni tahlil qilish;
- mustaqil qaror qabul qilish;
- ijodiy fikrlash kabi ko'nikmalar shakllanadi.

Shuningdek, ertaklardagi syujet murakkabligi bolalarning mantiqiy tafakkurini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi.

5. Oila va ijtimoiy munosabatlar: qadriyatlar tizimi. Grimm ertaklarida oila ijtimoiy institut sifatida muhim o'rin tutadi. Aka-uka, opa-singil, ota-ona o'rtasidagi munosabatlar orqali jamiyatning asosiy axloqiy qadriyatlari ifodalanadi. Masalan, “Hansel va Gretel” ertagida opa-singil o'rtasidagi sadoqat va o'zaro yordam markaziy g'oya hisoblanadi. Bu bolalarda – hamkorlik, mehr-oqibat, o'zaro hurmat, ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Shu bilan birga, ayrim ertaklarda oila ichidagi ziddiyatlar (o'gay ona obrazi) ham ko'rsatiladi. Bu esa bolalarni real hayotdagi murakkab munosabatlarga psixologik jihatdan tayyorlaydi.

6. Yovuzlikning jazolanishi: axloqiy nazorat mexanizmi. Grimm ertaklarida salbiy qahramonlarning jazolanishi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Bu orqali bolalarda “har bir xatti-harakatning oqibati bor” degan tushuncha shakllanadi. Tahlillarga ko'ra, bu mexanizm bolalarda:

- a) xulq-atvorni tartibga solish;
- b) ijtimoiy me'yorlarga rioya qilish;
- c) mas'uliyat hissini anglash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Bu jarayon bolalarning axloqiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi.

7. Emotsional va psixologik rivojlanish. Grimm ertaklari bolalarning emotsional dunyosiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ertaklar orqali bola qo'rquv, quvonch, tashvish, g'alaba kabi turli hissiyotlarni boshdan kechiradi. Natijala emotsional intellekt rivojlanadi; empatiya (boshqalarga hamdardlik) kuchayadi; psixologik barqarorlik shakllanadi. Qahramonlarning qiyinchiliklarni yengib o'tishi bolalarda ichki kuch va ishonch hissini uyg'otadi.

8. Estetik tarbiya va tasavvur rivoji. Grimm ertaklari boy badiiy tasvirlar, obrazlar va ramziy ifodalar bilan ajralib turadi. Sehrli voqealar, fantastik obrazlar bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ijodiy fikrlash, estetik did,

badiiy tafakkurni boyitadi.

Ertaklar orqali bola go'zallikni anglashni, obrazli fikrlashni o'rganadi.

Aka-uka Grimmlar ertaklarida adolat va haqiqat g'oyasi markaziy o'rin egallaydi hamda barcha syujet yo'nalishlarini birlashtiruvchi asosiy tamoyil sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu ertaklarda voqealar rivoji ko'pincha adolatsizlikdan boshlanib, yakunda haqiqatning tiklanishi va ijobiy qahramonning g'alabasi bilan yakunlanadi. Bu esa bolalar ongida “haqiqat baribir yuzaga chiqadi” degan mustahkam e'tiqodni shakllantiradi. Grimm ertaklarida adolat

tushunchasi faqat huquqiy yoki tashqi me’yor sifatida emas, balki ichki axloqiy mezon sifatida talqin etiladi. Qahramonlarning xatti-harakatlari, ularning qarorlari va boshdan kechirgan sinovlari orqali haqiqatning qadri ochib beriladi. Masalan, “Zolushka” ertagida bosh qahramon o’gay ona va opa-singillar tomonidan doimiy kamsitish va zulmga duchor bo’ladi. Shunga qaramay, u o’zining halolligi, kamtarligi va sabr-toqati bilan ajralib turadi. Yakunda esa aynan shu fazilatlar uning baxtga erishishiga sabab bo’ladi. Bu holat bolalarga tashqi sharoitdan qat’i nazar, ichki poklik va haqiqat yo’lida sobit turish muhimligini anglatadi.

Shuningdek, Grimm ertaklarida adolatning qaror topishi ko’pincha sinovlar orqali amalga oshiriladi. Qahramonlar turli qiyinchiliklarga duch keladi, ular orqali sinovdan o’tadi va o’zining haq ekanligini isbotlaydi. Bu jarayon bolalarda sabr-toqat, qat’iyat va irodaviy barqarorlikni shakllantiradi. Chunki ertaklar orqali bola shuni anglaydi: haqiqiy natijaga erishish uchun vaqt va mehnat talab etiladi.

E’tiborlisi shundaki, ushbu ertaklarda adolat ko’pincha ijtimoiy tenglik g’oyasi bilan ham uzviy bog’liq holda tasvirlanadi. Ya’ni, kambag’al, himoyasiz yoki yetim qahramonlar oxir-oqibat jamiyatda munosib o’rin egallaydi. Bu esa bolalarda imkoniyatlar tengligi, inson qadr-qimmatini moddiy boylik bilan emas, balki uning axloqiy fazilatlarini bilan belgilanadi degan tushunchani shakllantiradi.

Bundan tashqari, Grimm ertaklarida haqiqatning yuzaga chiqishi ko’pincha ramziy vositalar orqali ifodalanadi. Sehrli predmetlar, yordamchi qahramonlar yoki tasodifiy voqealar orqali yashirin haqiqat ochiladi. Bu badiiy usul bolalarda tasavvur va tafakkur rivojlanishiga xizmat qiladi, shu bilan birga, haqiqatning baribir yashirin qolmasligi haqidagi fikrni mustahkamlaydi. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, bunday syujetlar bolalarda ijobiy emotsional fonni yaratadi. Adolatning tiklanishi bolalarda qoniqish, xotirjamlik va ishonch hissini uyg’otadi. Bu esa ularning ijtimoiy muhitga moslashuviga, jamiyat qonun-qoidalarini qabul qilishiga yordam beradi.

Xulosa. Yuqoridagi ilmiy-pedagogik tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, Aka-uka Grimmlar tomonidan yaratilgan ertaklar bolalar adabiyotining eng muhim va ta’sirchan namunalari qatoriga kiradi. Ushbu ertaklar nafaqat badiiy-estetik qiymatga ega, balki bolalar shaxsini har tomonlama shakllantirishda muhim tarbiyaviy vosita sifatida ham xizmat qiladi. Grimm ertaklarida ilgari surilgan g’oyalar - yaxshilik va yomonlik kurashi, adolat va haqiqatning ustuvorligi, mehnatsevarlik, sabr-toqat, aql-zakovat va oila qadriyatlarini — bolalarning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda asosiy omil bo’lib xizmat qiladi. Ayniqsa, ertaklarda yaxshilikning g’alaba qilishi va yovuzlikning jazolanishi bolalarda adolatga ishonchni mustahkamlaydi, ularni to’g’rilik va halollikka undaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, Grimm ertaklari bolalarning nafaqat axloqiy, balki kognitiv va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Ushbu ertaklar orqali bolalarda mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish, to’g’ri qaror qabul qilish, shuningdek, boshqalarga hamdardlik bildirish kabi muhim hayotiy ko’nikmalar shakllanadi. Ertaklarning obrazli va ramziy xarakteri esa bolalarning tasavvur doirasini kengaytirib, ularning estetik didini rivojlantiradi. Shuningdek, Grimm ertaklari ijtimoiylashuv jarayonida ham muhim rol o’ynaydi. Ular orqali bola jamiyatdagi munosabatlar, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy qadriyatlar haqida dastlabki tushunchalarga ega bo’ladi. Bu esa bolani kelajakda jamiyatning faol va mas’uliyatli a’zosi bo’lib shakllanishiga zamin yaratadi. Bugungi globalashuv va axborot oqimi kuchaygan davrda bolalar tarbiyasida sinovdan o’tgan badiiy manbalardan samarali

foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, Aka-uka Grimmlar ertaklarini ta'lim-tarbiya jarayoniga keng joriy etish, ularni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'qitish va tahlil qilish dolzarb vazifalardan biridir.

Xulosa o'rnida aytish joizki, Grimm ertaklari bolalarda insoniylik, adolat, mehr-oqibat va irodaviy sifatlarni shakllantiruvchi kuchli ma'naviy manba bo'lib, ularning barkamol shaxs sifatida kamol topishida muhim o'rin tutadi. Shu sababli, mazkur ertaklarni nafaqat adabiy meros sifatida, balki pedagogik va psixologik ahamiyatga ega bo'lgan universal tarbiya vositasi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. – Berlin, 1812.
2. Jacob Grimm, Wilhelm Grimm. Selected Fairy Tales.
3. Bettelheim B. The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. – New York, 1976.
4. Propp V. Morphology of the Folktale. – Moscow, 1928.
5. Zohidov M. Bolalar adabiyoti nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
6. Yo'ldoshev Q. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva, 2004.